

מן הספרות היפה

פויכטואנגר הוא סופר פקח מאד

וממילא הוא גם מעניין מאד; הוא פותח בתבונה מרובה את סגור-הנפש של הגבור, כמו שפותחים שעון, ומראה את מערכת-הגלגלים הפנימיים שבה, שמניעים את הגבור לפעולה. אצל פויכטואנגר מערכת-הגלגלים הללו היא תמיד – סכום האמביציות הפועמות בגבור. יש להדגיש: האמביציות דוקה; לא התאוות, לא יצר-הדם, אלא האמביציות. כך, למשל, גיאורג אלכסנדר ביהודי זיס' יש לו אמביציה להיות קרצוג, לדוירא – לשלוט בהסתר-פנים, היהודי זיס – לשלוט בגלוי. במלחמת היהודים יש ליוסף בן מתתיהו מקודם אמביציה להיות מנהיג-היהודים וגואלם, אחר-כך – לכתוב ספר על מרד-הקנאים; אספסינוס – מקודם להיות בעל-אחוזה באיטליה, אחר-כך – להיות קיסר, וכו'. ויש לציין, שבכחות מניעים אלה יש דבר-מה מיכאני מאד; זהו מעין קפיץ, שפועל היום בנפשו של הגבור, ולמחרת אפשר להחליפו בקפיץ אחר, שיפעל גם הוא בנפשו ויניע אותה לפעולות אחרות. כך נתחלפו הקפיצים בנפשו של יוסף בן מתתיהו, כאמור למעלה: מן השאיפה להיות גואל-ישראל לשאיפה להיות היסטוריון.

ומשום כך, למרות עושר-העלילה ושפע-הגונים המסנוור אנו מרגישים, שיש בגבוריו

I. מלחמת היהודים

ליון פויכטואנגר. מלחמת היהודים תרגם י. ליכטנבוים. הוצ' שטיבל. תל-אביב. 494 עמ'.

רוצה אני להביע, בקשר עם אפיו של ליון פויכטואנגר בתור יוצר, רעיון אפיקורסי אחד: פויכטואנגר, למרות כל כשרונו הספורי, למרות יכולתו הכבירה לעצב דמויות מעניינות ורבגוניות של בני-אדם, לפתח עלילה עשירה – אינו אמן גמור: יש לקוי יסודי באופיו היצירתי. וליקוי זה (אני דן על-פי שני ספריו, שיצאו בעברית: "היהודי זיס" בתרגומו של מ. אבי-שארל, ומלחמת היהודים) כלול במה שפויכטואנגר אינו נותן לנו את זעזועיהם הנפשיים של הגבורים, המלוים את פעולותיהם, כפי שעשו ועושים כל אמני-הספור הגדולים, אלא מכוין את כל תשומת-לבו כלפי הנימוקים, שגרמו לפעולות הללו; אם נרצה לבטא את הדבר בנוסחה יותר מדוייקת: הוא מטפל רק במי-כאניסמוס של הפעולות הללו. כי מה שהיה אצל הנטורליסטים הצרפתיים (וזו לה בראשם) רק תורה עיונית (גילוי המנגנון של הנפש), שלא קיימו אותה למעשה, – שהרי למעשה הם היו אמנים של זעזועי-הנפש – זה נהיה למעשה ולממשות באופן-כתיבתו של פויכטואנגר.

של פויכטואנגר דבר מה 'גולמי'. דומה, שלא אנשים חיים לפנינו, אלא תיאורו של בובות, שמאחריהן עומד הרגיסור ומושך אותן בחוטים. ומשום כך מועטים מאד הם הדפים בספריו, שיועזו אותנו עד היסוד. איזה קור עמוק נודף עלינו מאופן כתיבתו – אפילו כשהוא מתאר מומנטים טראגיים עד מעמקי-המעמקים, כגון חורבן-ירושלים. הסיבה לכך היא – שגם פויכטואנגר בעצמו הוא קר כלפי גבוריו. יש רושם, שאין הוא אמן החי את חייהם ואינו משתתף בדרך-יסוריהם הנפשית, אלא שהוא נוהג כלפיהם כשחמטסטן-איסטרטיגוס-קר-חשבון, שמעמיד זה לעומת זה את הגופים השחמטיים, מערכה מול מערכה, ומעורר את הקרב ביניהם.

גם בספר המונח לפנינו מתבלט קו 'שחמטי' זה של פויכטואנגר המספר. יש בספר זה מערכה של גופים שחמטיים לבנים ושחורים: היהודים והרומיים, וביניהם מתחולל קרב, כפי רצונו של המחבר, עד שהיהודים מקבלים 'מט'. ואף כאן ניתנה לפנינו קודם-כל מערכת-הגלגלים המניעים את נפש הגבור. תמיד אנו מבינים היטב, למה זה הגבור פועל כך, ולא אחרת; למה, למשל, שואף אספסיינוס מקודם לחיות בצנעה באחוזתו, אחר-כך – להיות קיסר, למה אין הוא ממנהר בכבושה של ירושלים, למה הוא ממתין עד שיכתירוהו אחרים; אנו מבינים, למה רצה יוסף קודם להיות שר-צבא, ואחר-כך – סופר של מלחמת-היהודים. אבל את האיך של הגבורים, את פרפורי-הנפש שלהם, שהם עלולים לזעזע את נפשו של הקורא – את דרך-היסורים שלהם כלפי אותה ההזדככות והפיוס, שהיא תכלית כל יצירה אמנותית – אין אנו מוצאים בספריו.

כי לא את רקמת-הנפש הוא מגולל לפנינו כיריעה, אלא את המנגנון המיכאני שלה. במלחמת-היהודים הצליח פויכטואנגר ביותר בדמויות הרומיות: אספסיינוס, טיטוס, מוציננוס, עשירי-רומי – אלו הן דמויות חיות ומוצלחות. כמו-כן הצליח יותר בתיאורה של רומא מְבִתֵי-אורה של ירושלים. מן הרמויות היהודיות המוצלחת מכולם – דמותו של השחקן דימיטריוס ליבנוס, מעין אבטור-פורטרט של המחבר, זה היהודי הגזעי, שממלא תפקיד של ליצן לשעשע את בני-הגזע האויב, עם כל הטראגיקה שבתפקיד זה. פחות מוצלח ממנו הוא יוסף בן מתתיהו, שגם בו יש הרבה משום אבטור-פורטרט. מגמתו של המחבר ללמד עליו סניגוריה בכל מחיר היא שקלקלה את השורה. כי כדי לטהר את השרץ ולהלבין את השחור – לא יספיק גם כשרונו של פויכטואנגר. והקורא, שאולי עוד יכול היה לסלוח ליוסף על שלא קם בו העזו למות ביחד עם אחיו במערה – ודאי, שירגיש בחילה כלפיו בתפקידו בתור 'היהודי זיס' של אספסיינוס. וההימנון, ששם פויכטואנגר בפיו: 'עבד הוא האיש הקושר את עצמו לארץ אחת; לא ציון שם המלוכה, אשר נשבעתי לכם; שמה: תבל' – הימנון זה, שאינו אלא היאנימאמין של היהדות הגרמנית הליבראלית, אינו אלא אנאכרוניסמוס בימינו אלה, כשיתבל' זו מקיאה לה במנוחת-נפש את היהודים וכשהוברר מאד, שרק מי שקושר את עצמו לארץ אחת הוא – בן חורין, והפוכו – 'אזרח-העולם' המתבולל אינו אלא עבד נרצע. ואותה התכונה של המחבר לחפש מאחרי כל פעולה את האמביציות המיכאניות הגורמות לה מנעה אותו מלהבין את גדולתם

II. חזית מאוחדת.

מאת אליהו ארנבורג. הוצ' שטיבל.

תל-אביב תרצ"ג.

מזור הדבר: בין כל אותם הצנורות המרובים, שדרכם עוברת ההשפעה של הסובייטים על המוחות והלבבות בארצנו - פעולת הסוכנים-השכירים, פעולת הצעירים המתנדבים, שמאמינים באמת ובתמים בגן-הערן האדום, - קיים עוד צנורה-השפעה אחד, שנמצא לא בידיהם של סוכנים-שכירים ולא בידיהם של קנאי-האידיאה, אלא... בידי אנשים, שעושים את מעשיהם אך ורק מחמת הסתגלות לאַפְנֵה ולטעמו הגרוע של הקהל: אלו הן - הוצאות הספרים בארצנו.

במשך זמן קצר בערך המטירו עלינו הוצאות-הספרים שפע של ספרות קומוניסטית וחצי-קומוניסטית: טרוצקי, אפסון סינקלר, גלאדקוב, ניבירוב („ששקנט, את עיר-הלחם“), ליאונארד פראנק ואחרים. אפשר לומר, שספרות זו בכמותה תופסת מקום מכריע בשוק של הספרים המתורגמים, והשפעתה מבחינת הרעלתו של הנוער, מבחינת השרשתה של האגדה על רוס-יה הסוציאליסטית בלבבות ובמוחות ברורה לכל. אמנם, גם בארצות אחרות קיימת מעין הצפה בספרות רוסי. אבל שם - בגרמניה, למשל - עומדת לעומת ההשפעה הזרה ספרות מקורית ענפה ועמוקת-שרשים; שם עומד למולה אינסטינקט לאומי בריא, שיודע להבחין בין המועיל ובין המזיק בשביל הקיום העממי העצמי; ושם יודעים כבר מוזן, שהמלך הוא ערום - שברוסיה אין הסוציאליסמוס קיים, ושרוסיה, עם משקה העריצי-הקפיטליסטי-הממלכתי, עם המערכה של המעמדות בעלי-הזכויות ומשוללי-הזכויות - אינה הולכת

של הקנאים יצאו בספרו מוגבלים, טפשיים, עניי דעת וקסני-מוחין. הוא לא הבין, שאנשים, שבחרו במות מְגוֹרֵל-עבדים, אינם מחוייבים להיות טפשים דווקא. כאן נכשל פויכטואנגר באמת-מדה בעל-ביחית: הפיקח והצודק הוא מי שמצליח, ומי שאינו מצליח הוא טפש.

הדפים המשובחים ביותר שבספרו הם אלה, שבהם הוא מטעים את יחס-השנאה והבוז שלו לעולמו של עשיר. והמקום המזעזע היחידי שבספר הוא לא חורבן-ירושלים, אלא תהלוכת-הנצחון של טיטוס ברומי החוגגת. כאן פגה קרירותו של המחבר, כאן הוא רותח משנאה, מזעם, כולו חריקת-שנים נפשית. כאן אפילו הקנאים יצאו בספרו כמעט גדולים. וכשהוא מתנקם ב„תנועת-הגזע הגרמנית“, למשל, בפיסקה: „היא (בְּרִיטָנִיקָה היהודית) לא היתה ברברית, היא לא היתה, כאותו נסיך-ההמונים הגרמני סְגִיסְט. היא היתה מלכה אמיתית“ - אנו מוכנים גם לאהוב אותו בגלל חידוד-מוחו היהודי.

בכלל - זהו ספר מעניין (כי גילוי מערכת-הגלגלים המניעים את האדם מעניין מאד, אף-על-פי שהוא משפיע יותר על הסקרנות שלנו מעל רגש-החבה וההשתתפות בחייהם הנפשיים של הגבורים); ואפילו הוא ספר לא-רגיל. אבל אמנות מושלמת, שלא תתואר בלי הזדככות פנימית טראגית כתוצאה מגלגולים נפשיים, ולא משרשתם של כחות-מניעים, שהם קשורים באמביציה, - אמנות אמיתית כזו לא נמצא אצל פויכטואנגר. ועל ליקוי יסודי כזה לא תחפה כל הפנסאציוניות וה„מתיחות“ שבספרו של יהודי-גרמני-גזעי וליבראלי זה.

כ ל ל לקראת הסוציאליזמוס. שם קוראים את הדברים כמו שקוראים „אֶכְסוּטִיקָה” – על חיי שבט מוזר, שמחמת תנאי-קיומו המיוחדים ומחמת שהוא מוקף חומת-סין בצורה, הוא מרוחק מאירופה הרבה. לא כן בתוכנו: בתוכנו תורת-מארקס משפעת בחוגים רחבים הרבה יותר משמשפעת תורת-משה. וכאן מתקבלים ספרי-הבדים על רוסיה הסובייטית כהלכה מסיני, כאמת לאמתה, והם נוטעים בלבו של הנוער את האמונה, שמוסקבה היא מרום-המאוויים, ומרחיקים אותו מן המולדת העברית ומן החרדה לגורלה שלה. שהוא גם גורלו ויעודו החלוצי של נוער עברי זה. ומשום כך מסוכנת לנו השפעה „קְלִטְרִיסִית” זו ביותר...

מחשבות עצובות-אלו מתעוררות עם קריאתו של הספר החדש, שְנָצָא עֲכָשִׁי בהוצאת-שטיבל, ושגם הוא שייך לסוג הספרות הפרו-קומוניסטית – „חזית מאוחדת” של אָרְנֹבּוֹרְג. ויש לומר, שהוא שייך לסוג-הספרות הגרוע ביותר: יש בו כל התכונות השנויות בספרות הִמְעֵנִיית: העלילה המסובכת, שִׁמּוֹתֶחַת את עצביו של הקורא, בלא שרקמתה תעלה אף במשהו של מתיחות-עצבים למחבר עצמו (מורגש היטב, שבכל בנין-הספר יש „מלאכה” ואין בו אף זכר לחבלי-לידה יצירתיים; כל התפרים תפורים בחוטים לבנים, והמחבר לא טרח אפילו לכסות על התפרים); חלוקה שבלונית של הגבורים לשני מחנות גבדלים זה מזה: מצד אחד – הקומוניסטים הקומוניסטיים (סְלֵאבִיקוֹ, מִיכָאֵילוֹב, גְרִינְצ׳וֹק), שכולם אהובים, כולם ברורים, כולם צדיקים, ומצד שני – אנשי ה„עולם הבורגני הרקובי

(אולסון, ויינשטיין, ברנאר), שכולם – שחורים כעורבים, שדים-משחת ממש (מחבר-הספר בחר לו, על צד האמת, לשכון בין העורבים והשדים דוקה, בפאריס ה„רקובה”, ולא במוסקבה הצדקנית). ויש גם בספר כמה אבטורדים, שהמחבר פוסח עליהם בקלות גראציוזית של רוקד „בוסטון”. כך, למשל, בשעה שהוא מתאר את הצדיק סלאבקי, שמוריד בפקודת הממשלה הסובייטית את מחירי-הגפרורים בשוק העולמי ועל-ידי כך הוא נותן מכה לאולסון „מלך-הגפרורים”, אין המחבר חושש, כנראה, שמא ישאל אחד מן הקוראים הבלתי-מתימים: הרי הורדה זו פוגעת לא רק באותו „שד-משחת”, מלך-הגפרורים אולסון, אלא גם ברבבות של פרולטרניים, שעובדים אצלו ושהם נידונים לגיועה-ברעב מחמת אותה המדיניות של ממשלת הסובייטים? והרי אפשר, שהקורא הבלתי-תמים ישאל שאלה חמורה עוד יותר: הרי הורדת-מחירים זו לא תִתְכַּן אלא על יסוד ניצול בלתי-מוגבל של הפועלים ברוסיה והורדתם למטה ממדרגה של קולי בסין? ואם ניצול בלתי-מוגבל זה קיים, משום ששלטון עריץ ומנופרי-ליסטן בשוק-העבודה יש לו אפשרות לנצל את הפועלים באופן בלתי-מוגבל – מה לזה ול„גן עדן-סוציאליסטי”?

אבל נראה, שהמחבר בטוח בקורא, שלא ישאל שאלות אפיקורסיות כאלו ולא יהרהר כלל אחר מדותיה של רוסיה – על-פי הכלל של אותו הנוצרי הקדמון, טְרִטוֹלִיאָנוֹס: „אני מאמין, משום שזהו אבטורדום...”

וגם ספר זה, שהוא תפור בתפירות גסות לא על-ידי אמן כואב את שאלות-ההויה, אלא על-ידי סוכן-נוסע ספרותי חרוץ (הרי בספרות הרוסית – יש גם אמנים חשובים,

כמו בבל או פילניאק), מובטח לו, שתהא
לו השפעה מרעלת על המוחות הצעירים שלנו,
שיושבים כאן, במזרח, ולבם לא לחבלי-העם
הנמק באסונו ולא לחבלי-המולדת הזועקת
לתקומתה, אלא לבם – לאותה הנקודה
העדנית המדומה בירכתי-צפון...

ונשאלת שוב השאלה, שצריכה להדאיג
את כל אחד, שדואג לציון ומכיר את התופת

הרוסית, שבה הולך לאבוד השבט הכביר והבריא
מכל שבטי-ישראל: כיצד לשים קץ להשפעה
מסממת זו – להפצת השקר הסובייטי לא על-ידי
אנשי אידיאה וסוכנים בלבד, אלא גם על-ידי
הוצאות-לאור בעלות פרסום וחשיבות, שמסתגלות
לביקוש הזמני של השוק? –

י. ה.